

УДК 37,035:821.161.2

## ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО ІВАНА ФРАНКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОПІЗНАННЯ ТА САМОУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

**Олексій ВЕРТІЙ**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Зроблено спробу прочитання шевченкознавчої спадщини Івана Франка крізь призму національного самопізнання та самоусвідомлення українців, вказано її значення у формуванні національної свідомості нашого сучасника.

*Ключові слова:* ідея, національний, свідомість, поступ, досконалість, український, людина.

Коли національну свідомість розуміти як усвідомлене пізнання і переживання національних історичних, соціальних, політичних, духовних, ідейних і т. д. цінностей, які визначають ставлення особистості до людей, подій, явищ, тобто до минулого, теперішнього і майбутнього свого народу, зумовлюють її повсякденну духовну, громадську та суспільно-політичну діяльність, то стає очевидним, що формування цієї свідомості є поступовим. Людина як суспільна істота, як соціальна особистість вбирає в себе ідеї, знання і досвід своїх попередників, збагачує, розвиває і передає їх наступним поколінням. Іван Франко добре розумів місце і значення Т. Шевченка в такому поступуванні українців, адже він, син мужика, «став володарем у царстві духа», «був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури», «був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим», десять літ томився, але не зламався «під вагою солдатської муштри» і для волі свого народу і всієї Росії «зробив більше, ніж десять переможних армій» [12, т. 39, с. 255]. Сформувати на підставі розуміння Великим Кобзарем мети, смислу та цінності життя, на прикладі його життєвих принципів та ідеалів, життя і творчості загалом взірць духовної досконалості української людини, викликати у своїх співвітчизників та їхніх нащадків прагнення й уміння завжди співвідносити себе з цим взірцем, діяти, керуючись ним, а відтак завжди творити українську націю на своїх природних підвалинах та в історичній перспективі як націю вільних і свободололюбних людей, як рівну серед рівних у світовій спільноті – ось яку мету, ось які завдання ставив дослідник у своїх студіях, листах та інших шевченкознавчих працях. Які ж знання про Т. Шевченка вважав І. Франко джерелом становлення національної особистості та національної свідомості українців? На які Шевченкові цінності скеровував він українське національне поступування?

Щоб дати відповіді на ці питання, бодай у загальних рисах окреслимо основні спрямування у становленні націологічної думки в Україні другої половини XIX – початку

XX століть, часу появи шевченкознавчих студій І. Франка, сприйняття й обговорення поставлених у них проблем.

Найсильніший поштовх у пошуках подальшої долі України дали тоді ідеї Кирило-Мефодіївського братства. Головними у розв'язанні цієї проблеми братчики вважали два шляхи. Перший із них пов'язували з ідеєю Бога, божественного призначення України як провідника в боротьбі слов'янських народів за свої історичні, громадянські, соціальні, політичні права на шляху поступу до свободи і щастя, другий – зі зростанням національної свідомості, соціальної дієвості народних мас та їхніх провідників, з революційною боротьбою. У програмному документі Кирило-Мефодіївського братства «Книгах буття українського народу» («Законі Божому»), зокрема, сказано, що повернення до первісного християнства в Україні дасть змогу ліквідувати соціальну нерівність, будь-яке гноблення і несправедливість, відкриє дорогу до рівності, братерства та злагоди поміж усіма народами, а будь-які відступи від віри христової ведуть за собою неминучу ворожнечу, руйнацію, занепад. Так сталося з багатьма слов'янськими народами. І тоді чехи та полабці потрапили в неволю до німців, серби і болгари – до греків і турків, москалі – до татар. І лише Україна не любила ні царя, ні пана, «а зкомпоновала собі козацтво, єсть то істее братство, куди кожний, пристаючи, був братом других» [4, т. 1, с. 164]. Саме українське козацтво стало в обороні своїх та інших народів прав і свобод, що викликало люту ненависть і смертельний переляк російських царів-самодержців, і вони пішли війною проти них, щоб не допустити поширення свободолюбних ідей та козацького укладу життя в Московщині. І хоч ті війни знесли Україну, поклали її в могилу, але вона не вмерла. «І панує деспот кат над трьома народами слов'янськими, править через німців, псує, калічить, нівечить добру натуру слов'янську і нічого не зробить. Бо голос України не затих. І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар» [4, т. 1, с. 169], – читаємо у «Книгах буття українського народу».

Однак частина братчиків, насамперед Т. Шевченко, Микола Гулак, Микола Савич та їх однодумці, зрозуміла, що проповіддю християнських догматів поставленої мети не досягти, адже вони, християнські догмати, формують поверхове, пасивне сприйняття національної історії, повсякденної дійсності, а то й повний відхід від них, повне їх забуття, що механічне їх перенесення на український національний ґрунт далеко не завжди відповідає природі української нації, відчужує українців від національної історії, від ідей гетьманів Івана Мазепи, Івана Виговського, Петра Дорошенка, українського козацтва, від розв'язання злободенних проблем національного буття, отже, гальмує ідейне, духовне та суспільно-політичне становлення особистості, поступування нації загалом. До того ж, церква під скіпетром російських царів стала одним із засобів зросійщення завойованих народів. Побачивши, повертаючись із заслання, види Чебоксар, Т. Шевченко записав у «Щоденнику»: «Ничтожный, но картинный городок. Если не больше, то, по крайней мере, наполовину будет в нем домов и церквей. И все старинно-московской

архитектуры. Для кого и для чего они построены? Для чувашей? Нет, для православия. Главный узел московской старой внутренней политики – православие. Неудобозабываемый Тормоз по глупости своей хотел затянуть этот ослабевший узел и перетянул. Он теперь на одном волоске держится» [10, т. 5, с. 119]. Відтак, покладатися на таке християнство і таку церкву у розв'язанні проблем, які ставили перед собою братчики, не було ніяких підстав.

Тому Т. Шевченко уже в ранніх поетичних творах, як то «Гарасова ніч», «Перебендя», «Іван Підкова», «Гайдамаки», «Гамалія», звертався до знаменних подій та видатних постатей української історії, до питомих національних українських ідейних, духовних, звичаєвих, історичних і т. д. цінностей, на які й скерував увагу своїх сучасників та прийдешніх поколінь, на підставах яких формує взірць досконалості української людини, яку Микола Шлемкевич назвав шевченківською. Сутність цієї людини визначало гасло «Борітеся – поборете!». Вона, як наголосив М. Шлемкевич, сповнена поривів до перетворення світу й життя за новим праведним законом, її опановує візія свого світу з вільним і справедливим укладом, створеним із власних джерел і власних сил. Основою її світогляду, переконань, рушійною силою її діянь є наука, моральним ідеалом – не традиційні догми, не пристрасті, а ясна думка, «в і л ь н и й д у х, що сам на основі свого пізнання самовизначається» [11, с. 21–24]. Тому в поемах «Сон», «Кавказ», посланні «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...», в написаному 25 грудня 1845 року в Переяславі «Заповіті», інших творах Т. Шевченко різко критикував усю систему російського самодержавства, політику Росії, закликав всіх українців згуртуватися і рішуче стати супроти сил зла і неправди, відстояти і зберегти цінності козацької вольниці, волелюбні звичаї українського народу, порвати кайдани й окропити здобуту волю вражою злою кров'ю.

Розгром Кирило-Методіївського братства загальмував становлення і розвиток його ідей, зумовив неоднозначність і складність їх сприйняття у різних верствах тогочасного українського суспільства. У своїх переконаннях та пошуках шляхів виходу України зі становища, що склалося, Пантелеймон Куліш досить часто впадав з однієї крайності в іншу: від визнання безсилля людського розуму перед всесильністю Богатворця, ідеалізації Петра I та Катерини II, суперечливих оцінок українського козацтва до усвідомлення народу як основної рушійної сили історичного поступування нації. У пошуках шляхів та способів національного самовизначення Михайло Драгоманов робив ставку на якусь абстрактну всесвітню правду, яка, на його думку, одна могла б об'єднати всіх у мирі й злагоді. Володимир Антонович взагалі був переконаний у тому, що Україна добровільно приєдналася до Росії, а відтак, українці зовсім позбавлені тягу до створення власної держави. Але і їх суспільно-політичні погляди не були однозначними, зазнавали постійних змін, поступово наближалися до усвідомлення цілковитої політичної, соціальної, культурної і духовної незалежності України як єдиноможливої умови її природного самовизначення та саморозвитку.

Прогресивні ідеї Кирило-Методіївського братства, революційні ідеї Т. Шевченка підхопили нові покоління національно свідомих українців. Вони не лише поглибили та розвинули, а й піднесли їх на значно вищій ідейній, суспільно-політичній та

філософський рівень. Людина шевченківського типу стає у центрі їхньої уваги, стає джерелом активізації життя у всіх сферах тогочасного українського суспільства.

Наприклад, Василь Подолинський, рішуче відкидав будь-які спроби утвердження національного поступування на релігійній основі. Аналізуючи історію різних конфесій, релігійне і духовне життя народів Європи та Америки, він дійшов висновку, що релігія не може бути ознакою нації, адже, скажімо, німці, належать до лютеран, кальвіністів та католиків, хоча становлять одну націю. Справді-бо, й українці жили в різних державах, належали до різних віросповідань, але від того не переставали бути українцями. Отже, сутність нації не в релігії, а в кровній спадкоємності, у спадкоємності національного укладу, національних звичаїв історичного, суспільного, політичного та духовного життя, отого «вільного духу» шевченківської людини, про який говорив М. Шлемкевич.

Керуючись таким розумінням історії та призначення людини в історичному поступуванні українського народу, І. Франко, Олександр Потебня, Борис Грінченко, Трохим Зіньківський, Юліан Бачинський, Лонгин Цегельський, Дмитро Донцов, Михайло Грушевський, кожен по-своєму, поставили і обґрунтували ідею самостійності України, окреслили шляхи її здобуття [докладніше про це див.: 1, с. 52–274; 5, с. 26–96; 7, с. 58–98 та інші праці]. Вплив Т. Шевченка на процеси національного самопізнання та становлення національної свідомості різних верств і прошарків українського суспільства, на зростання їх соціальної дієвості був вельми значущим, про що йшлося навіть у документах царської охранки.

У доповіді шефа жандармів Орлова цареві Миколі I від 26 травня 1847 року про діяльність Кирило-Мефодіївського братства та пропозиціях щодо покарання його членів зазначалося, що Т. Шевченко «сочинял стихи на малороссийском языке самого возмутительного содержания», в яких він «то выражал плач о мнимом порабощении и бедствиях Украины, то возглашал о славе гетманского правления и прежней вольнице казачества, то с невероятною дерзостью изливал клеветы и желчь на особ императорского дома, забывая в них личных своих благодетелей». Завдяки такому ідейно-тематичному спрямуванню змісту своїх творів, ішлося в доповіді, «Шевченко приобрел между друзьями своими славу значительного малороссийского писателя, а потому стихи его вдвойне вредны и опасны», адже разом з ними «в Малороссии могли посеяться и впоследствии укорениться мысли о мнимом блаженстве времен гетманщины, о счастии возвратить эти времена и о возможности Украине существовать в виде отдельного государства» [4, т. 1, с. 67]. Воно справді так і було. Творами Т. Шевченка зачитувалися, їх переписували, вивчали напам'ять, осмислювали. У свідомості українських читачів вони пробуджували почуття національної честі та гідності, почуття морального обов'язку перед своїм народом, формували національну громадянську та історико-соціальну позицію, були, як писав І. Франко, «тим огненным стовпом, який невинно, безошибно веде нас через велику пустыню занепаду до далекої обітованої землі, до вільної, самостійної України» [12, т. 35, с. 172]. Передова молодь вчитувала в «Кобзарі» свої ідеали, відкривала новий світ, у якому, насамперед, побачила «Україну, з її степами, козацтвом і «волею» [12, т. 41, с. 137], звиряла з ними свої почуття і переживання, свій внутрішній світ, свої життєві принципи та ідеали, «виносила із своїх захоплень Шевченком та мріянь про Україну

бажання зближуватися з народом» [12, т. 41, с. 141]. У суспільно-політичному русі того часу гостро постала проблема формування нової національно свідомої особистості, нової національно свідомої провідної верстви, нової національної свідомості широких народних мас загалом.

Один із дієвих чинників її розв'язання І. Франко вбачав у духовному світі Т. Шевченка, його житті, творчості загалом, в їх пізнанні, переживанні та усвідомленні представниками різних верств і прошарків українського народу. Свого часу Т. Зіньківський писав: «Кожен індивідум може виховуватись для творчого духовного життя тільки на національному ґрунті. Людина без національного почування не здатна до розумного духовного життя» [6, кн. 2, с. 309]. Почування ж І. Франко розумів не лише як захоплення, як сплеск емоцій, а, насамперед, як усвідомлення людиною свого місця, призначення і обов'язку в повсякденному житті, у суспільстві, як зростання громадянської, суспільно-політичної активності кожної особистості зокрема та широких народних мас загалом, спонукання їх до згуртування, до об'єднання навколо української національної ідеї в процесі витворення з великої маси українського народу високорозвинутої європейської нації. На пізнання цієї ідеї, цих почувань, цих спонувань та переживань, особливостей їх усвідомлення, на формування на їх підставах національних почувань, національного світогляду, громадянської позиції широких народних мас, інтелігенції та національної провідної верстви й спрямовне його шевченкознавство. Тепер докладніше зупинимось на них, спробуємо глибше розкрити їх зміст у Франковому трактуванні.

У статтях «Критичні письма о галицькій інтелігенції», «Хуторна поезія П. А. Куліша», «Нове видання творів Шевченка», «Українські “народовці” і радикали», деяких інших працях він подав яскраву картину суспільно-політичного життя, духовного занепаду в Галичині та Україні, адже, попри подальший розвиток прогресивних ідей, отой національний ґрунт для духовного творчого життя, про який говорив Т. Зіньківський, в Україні загалом та Галичині зокрема, далеко не завжди був благодатним. У суспільно-політичній думці, громадському житті, серед значної частини молоді того часу запанувала поверховість, інертність, приблизність уявлень про насущні завдання, поставлені самим життям. Млявими були і національно-визвольні поривання, хоча вони виникли також під впливом Т. Шевченка. Його твори, зазначив І. Франко, переважна частина тогочасного суспільства сприймала поверхово, без розуміння їх суті, а образ України поставав в уяві, насамперед молоді, досить-таки приблизним, панувало переконання, що над нею тяжіє зла доля, якесь лихе Боже провидіння, що за таких обставин єдиним засобом боротьби з лихом є сльози, а прокляття – єдиною зброєю слабших проти насильства. Інших, якихось ясніших, поглядів у тих колах навіть не намагалися виробити. «Буйна фантазія, марення, – пише далі І. Франко у статті “Українські народовці і радикали”, – що розпливалися в розкішних краєвидах України, степів і ярів, в широких, хоча і неясних уявленнях про козацьку волю і славу, про славетне минуле, про боротьбу за віру і тому подібне заступали їм реальний світ. А коли молодечі пориви від слів штовхали їх до діла, то вчинки були страшенно подібні до їхніх понять» [12, т. 28, с. 199]. Вони носили скопійовані лівреї панських лакеїв, які видавали за козацький, національний український одяг, хоча ніхто і ніколи з

них не бачив справжніх козаків, але придбати такий одяг було чи не найзаповітнішою мрією, найвищою честю ледь не для кожного, «декламували вірші Шевченка, фантазували про Україну, нарікали у найзагальнішій формі на “ворогів” і “тиранів”, під якими розуміли всіх – від ляха і москаля до професора, котрий вчора поставив двійку замріяному декламаторові», «давніші бійки шкільних вихованців з євреями змінили “боротьбою” з кацапами, тобто русинами старшої генерації, які трималися старих святоюрських поглядів, у письмі вживали церковнослов’янщини і старого правопису і ставилися скептично до українофільських марень» [12, т. 28, с. 199–200]. Таке становище І. Франка вельми турбувало, адже воно викликало ідейний та духовний занепад і винародовлення якраз тих, кому належало стати на чолі всенародного поступу, обумовило їх відступництво і зраду, безпредметну роботу «Просвіти» тощо.

За таких обставин Юрій Федькович, яскраво заявивши свій таланти справді народного письменника, не знайшов можливостей свого становлення і росту на цих підставах і перетворився в простого наслідувача Т. Шевченка. Редактор «Вечерниць» і «Мети» К. Климкович без вагань перейшов до прямих протилежного, войовничого, ворожого всьому українському табору «москвофілів». Подібне сталося і в житті, творчості та громадській діяльності Омеляна Партицького, Василя Барвінського, Данила Телячківця. Духовенство також було далеким від інтересів та проблем народу. Консервативне, малоосвічене, а в питаннях політичної економії, за словами І. Франка, просто наївне, воно зводило свою діяльність серед народу до молитви та сумлінного виконання релігійних обрядів і церковних треб. Франкові національні почування у такому разі зобов’язували його до дієвого опору повсюдній загрозливій рутині, нидінню та занепаду. Звернувшись до життя, творчості та громадської діяльності Т. Шевченка, до цінностей шевченківського типу духовної досконалості української людини, І. Франко не лише протистояв занепадницьким спрямуванням у житті тогочасного українського суспільства, а й, на протигагу їм, формував національні підстави пізнання, розуміння і переживання України своїми сучасниками та прийдешніми поколіннями як спадкоємності питомо національних цінностей, цінностей, вироблених у процесі національно-визвольних змагань під проводом Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Тараса Трясила, Семена Палія, Максима Залізняка, Івана Гонти, кирило-мефодіївців, як шевченківського розуміння мети, смислу і цінності життя, свого місця і призначення в історичному поступуванні нації.

Відкриваючи та з’ясовуючи зміст Шевченкових національних почувань, І. Франко відкривав і з’ясовував для своїх читачів та адресатів нові можливості пізнання принципів, на підставі яких формувалося ставлення Т. Шевченка до тих чи інших подій, явищ української дійсності, постатей української історії, до українського світу загалом, до пізнання особливостей їх осмислення, що виявлялося, насамперед, у запереченні чи то утвердженні як єдності пізнання і переживання цього світу і свого «Я» в ньому. Як предмет пізнання, як джерело почувань і переживань з позицій інтересів нації відкривав ідеали Т. Шевченка, Шевченкове розуміння цінності людської особистості, його розум, волю, почуття і спонуки, національні основи усвідомлення ним своєї відповідальності за долю нації, його боротьбу за гармонійне використання внутрішніх сил і можливостей

кожного із зовнішніми суспільними та соціальними силами, з усім ходом історичного поступування нації.

Візьмемо для прикладу статті та рецензії «Темне царство», «Хуторна поезія П. А. Куліша», «25-та річниця смерті Шевченка та її відзначення в Галичині», «Нові праці про Україну», «Передне слово [До видання: Шевченко Т. Г. “Перебендя”... Львів, 1889]», «“Тополя” Т. Шевченка», «Тарас Шевченко», «Сучасні досліді над святим письмом», «Українці», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», «Галицьке українофільство (Відповідь на “Уваги русина”）」 тощо. У них Т. Шевченко постає на тлі боротьби різних суспільно-політичних, релігійних, літературно-естетичних течій як яскрава і самобутня національна особистість. І. Франко докладно проаналізував ідеологію, громадянські, політичні та світоглядні позиції супротивних сторін, їх ставлення до Т. Шевченка, його місце і значення у цій боротьбі, що й дає йому можливість глибоко проникнути в характер Шевченкового світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження та світоутвердження, а відтак і передати їх зміст широким народним масам, утвердити їх ідейні, психологічні, морально-етичні основи в свідомості, в повсякденному житті тих чи інших верств і прошарків українського суспільства.

Скажімо, тогочасне галицьке духовенство, як уже зазначалося вище, стало осередком застою й рутини серед прихожан, молоді та інтелігенції. Неосвічене, обмежене, дріб'язкове воно тільки те й робило, що роками сперечалося «за обряд, за азбуку, за бороди, за хрести», викидаючи «за вікно книжку тільки для того, що писана фонетикою» [12, т. 45, с. 149], навіть Т. Шевченка потрактовувало по-своєму, в душі релігійних настанов і вчень, досить часто спотворюючи та перекручуючи ідейно-тематичне спрямування його творів. Переконливим прикладом того став лист, підписаний іменем о. Йосифа Кобилянського і розісланий до всіх галицьких греко-католицьких священиків. У ньому автор звинувачував Т. Шевченка у богохульстві в поемах «Єретик» та «Марія», а також згубному впливі на паству, жадавши заборонити будь-яке його вшанування.

Не краще становище склалося і навколо різних партій та суспільно-політичних течій, у літературному житті. Брак глибоких знань національної історії, справжніх національних почувань, справжніх національних уявлень, переживань та спонукань, сформованої національної свідомості та духовності визначали сутність діяльності народовців, москвофілів, святоюрців, так званих радикалів, зміст та ідейне спрямування більшості видаваних ними часописів. На цьому ґрунті винародовлювалося галицьке українофільство, не завжди по висхідній відбувалося й становлення літератури. Усебічну, обґрунтовану та об'єктивну оцінку І. Франко дав їм, зокрема, у таких працях, як «Критичні письма о галицькій інтелігенції», «Містифікація чи ідіотизм», «Українські “народовці” і радикали», «Іван Гушалевиц», «Як би нам в біді рятуватися», «Зміна системи», листах тощо. Шевченкознавче їх спрямування полягало, насамперед, в тому, що І. Франко поряд із критикою занепадницьких спрямувань писав про появу нових, передових віянь у житті, суспільно-політичному, громадському, літературному та культурному русі Галичини, нових почувань та спонукань, шевченківського типу особистості нового українця, його національної свідомості як наслідку сприйняття

ним ідей Т. Шевченка, співвідносності своїх життєвих принципів та ідеалів, своєї громадянської позиції з життєвими принципами та ідеалами, громадянською позицією Великого Кобзаря, про їх переживання й усвідомлення як своїх власних. Вельми сприяв цьому й загальне формування національної свідомості, викликане, як наголошував І. Франко у статті «Южнорусская литература», епохою реформ. Зливаючись з прогресивними європейськими ідеями, ця свідомість викликала серед молоді нестримне бажання віддати всі свої сили, всі свої знання і молодечі поривання на користь своєму народові. Те прагнення уже не було спрощеним і спримітивізованим, як то було властиве значній частині української молоді та так званої інтелігенції попередніх десятиліть.

Щоб сучасники і нащадки глибше осмислювали, усвідомлювали та переживали Т. Шевченка, були дієвіше спонукувані ним до такої праці, І. Франко чітко окреслив і глибоко та усебічно розкрив зміст його ідей та ідеалів, вказав на їх співзвучність з настроями і потребами тогочасного українського суспільства. «Ідеалом Шевченка є не автономія козацької України, а вільна Україна “без раба і пана”» [12, т. 41, с. 183], – говорив він у розвідці «Українці». Дійти до зрозуміння цього ідеалу, пережити і усвідомити його за суспільно-політичних обставин ХІХ – початку ХХ століть було дуже нелегко. Діалектика його пошуків, наближення до нього, спонукування ним діяльності супроводжувалися, як це ми бачили вище, гіркими втратами і розчаруваннями, пристосуванством і зрадою, з одного боку, а з другого – подоланням самого себе і усього того, що гальмувало чи то відкидало назад національне поступування. Широкий загал громадськості, особливо молодь, потребували взірця, морально-етичних, духовних уроків для такої роботи, для такого становлення і пошуків. В особі Т. Шевченка І. Франко дав такий взірець, такі уроки.

Найперше він наголошував, що вивільнення будь-якої особистості з-під тягара байдужості, зневіри в собі, з-під жорстоких умов повсякденного життя українського народу під владою Росії та Австро-Угорщини не могло бути одноплщинним і прямолінійним, не йшло лише по висхідній. Біда в тому, що доволі часто боротьба цих ідеалів, цих устремлінь нерідко закінчувалася відступництвом, пристосуванством, відмовою від них, від самого себе. Тоді суспільство впадало в застій, байдужість та пасивність.

Однак діалектика його становлення та розвитку така, що воно висуває у ряди борців за свої ідеали людей, сильних своїм розумом, своєю волею, своїм бажанням працювати для народу, для його визволення з того застою, з тієї байдужості та пасивності, з-під тяжкого соціального та національного гніту. Саме вони передусім самі долають отой ідейний, суспільно-політичний та духовний занепад, піднімаються над обставинами, підпорядковують їх собі, національному поступуванню загалом. Саме вони піднімають громаду на протидію заскорузлості та застою, на боротьбу з ними і, так сказати, вводять її в «курс того руху не як пасивних та безучасних видців, а узброєних оружжям здорового критицизму, свідомих того, за що, власне, йде духовна і матеріальна боротьба в тій сфері і яке нам зайняти становище супроти неї в такому разі» [12, т. 38, с. 415]. Т. Шевченко, наголошував І. Франко, пережив усе те й у внутрішній боротьбі, у своїх внутрішніх почуттях і переживаннях не лише сам вийшов на шлях тої боротьби, а й став

ідейним та духовним провідником нації. Джерелом, моральною основою внутрішньої еволюції Т. Шевченка, його світогляду стало високе почуття національного обов'язку, яке також ніколи, ні за яких обставин не зраджувало йому. Його зміст І. Франко визначив отим почуттям потреби у ненастанній, розумній праці з виведення широких мас з добровільної чи примусової бездіяльності, пасивності та байдужості. «Серед тяжких лих, – наголошував він у статті “Сучасні досліди над святим письмом”, – які переживає наш народ у сю пору, те лихо темної, нерозбуженої, апатичної душі найстрашніше і найгірніше. І ніколи при згадці про те лихо не слід нам забувати золотих Шевченкових слів: «На те й лихо, щоб з ним битися» [12, т. 38, с. 415–416]. Отже, підсумував І. Франко у статті «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», сутність Т. Шевченка як взірця духовної досконалості української людини і національного провідника полягає, насамперед, у його протесті проти кріпацтва, проти заскорузлості та кастового егоїзму, як речника національних ідей і поета, «що обняв душею всю Україну, оживив її минувшину і п'ягнував тих, що мучили й мучать її» [12, т. 45, с. 425], в увазі до маси простого люду та його інтересів, які він відстоював послідовно і безкомпромісно, на оборону яких піднімав цю масу.

У пізнанні Шевченкових почувань, Т. Шевченка як взірця духовної досконалості української людини І. Франко подав багатогранну систему національних цінностей, на підставі яких Т. Шевченко сформувався як яскрава національна особистість, утворився шевченківський тип української людини з її багатогранними зв'язками зі світом, на підставі яких він формував національну свідомість нових поколінь українців і забезпечував таким способом їх орієнтації в тогочасній дійсності, розуміння ними закономірностей її становлення та розвитку, а відтак і творення майбутнього української нації.

Серед цих цінностей, найперше, назвемо потребу в дієвій суспільній та громадській позиціях, глибинний інтерес до внутрішніх процесів у розвитку суспільства та сутності тих чи інших явищ, до людської особистості та оцінку її соціального, суспільно-політичного становища і діяльності, будь-то гетьман, рядовий козак чи селянин-кріпак, російський цар-самодержець чи відступник від національних звичаїв та ідеалів, запроданець-прислужанець, ота «братія», що «сипнула у сенат писати» та, розмінявши своє сумління, свою честь і гідність на власні вигоди, на кар'єру, «драти» з рідного батька і рідного брата, історичну пам'ять, послідовну, самовіддану і ненастанну працю в ім'я майбутнього, в ім'я незалежності України.

Отже, потреба в активній суспільній та громадській діяльності! Вона закладена у Шевченкові тим оточенням, у якому проходило його життя. Разом зі своїми ровесниками-учнями, ще в дитинстві, зазнав знущань п'яного дяка над собою і, коли чаша терпіння переповнилася по вінця, малий Тарас помстився своєму кривдникові, відшмагавши його різками прямо-таки в школі. Побачивши під час першої поїздки на Україну страждання закріпачених своїх земляків, написав поему «Сон», послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...», «Заповіт», а вражений смертю свого друга Якова де Бальмена у завойовницькій війні на Кавказі – поему «Кавказ». На допиті під час слідства у справі Кирило-Мефодіївського братства на запитання, що

спонукало його написати ці твори, відповів прямо й однозначно: «Будучи еще в Петербурге, я слышал везде дерзости и порицания на государя и правительство. Возвратясь в Малороссию, я услышал еще более и хуже между молодыми и между степенными людьми; я увидел нищету и ужасное угнетение крестьян помещиками, посессорами и экономами шляхтичами, и все это делалось и делается именем государя и правительства» [4, т. 2, с. 323].

Не зламала його й тяжка десятилітня неволя та солдатська муштра. Повернувшись із заслання, Т. Шевченко не став дякувати цареві за звільнення, як то робив Федір Достоєвський, бо ж вважав його не виявом благородства, а зовсім незначним спокутуванням провини перед ним. Наступники царя-самодержця для нього так і залишилися катами українського народу, «оддоєними щенятами», супроти яких він став усією силою свого єства.

Царів, кровавих шинкарів,  
У пута кутії окуй,  
В склепу глибокім замуруй  
[10, т. 2, с. 340], –

звертався він до Бога у циклі «Молитва».

Пізнати ці Шевченкові цінності-почування – значить позбутися в собі рабського духу, духу покори і байдужості, відчутти в собі потребу бути особистістю, перейнятися Шевченковим духом вільнолюбства, прокладати шлях до свого особистого щастя й свободи, щастя й свободи свого народу.

До того ж, це стосується, як писав І. Франко, не лише соціальних проблем, а й проблем морально-етичних, психологічних, сімейно-звичаєвих, проблем становлення і росту національної особистості та національної свідомості усіх верств і прошарків українського суспільства. Щоб розбудити в них почуття людської честі та гідності, сформувати в них критичне ставлення до дійсності, ненастанну потребу відстоювати й утверджувати їх у повсякденному житті, І. Франко, йдучи за Т. Шевченком, ставив у центр своїх шевченкознавчих досліджень людську особистість, її духовний світ, досліджував ті чи інші вияви її характеру та особливості світогляду, а також необхідність боротьби за збереження і примноження цих цінностей, за природний, тобто український, розвиток людини і суспільства на їх підставах. З цього приводу у розвідці «Наймичка» Т. Шевченка» він, зокрема, писав: «Основою суспільності, по думці Шевченка, є сім'я – така і в тій формі, в якій вона задержалася в українських хуторах і селах, не здеморалізованих ще сторонніми силами. Сімейне життя, патріархальне і сумирне, – то найбільша святість. Нарушення тої святості, вилом, зроблений в гармонії сімейного життя, се найтяжче нещастя для сім'ї, найтяжчий гріх, що вимагає дуже основної експіації (очищення від гріха. – *О. В.*). Можна сказати, що на всі хиби і лиха тодішньої передреформаційної суспільності російської Шевченко дивиться крізь призмат святості сім'ї. [...] З того погляду він остро нападає на солдатчину, нападає й на кріпацькі порядки, що давали можливість панам розпоряджуватися душами селянськими, як худобою» [12, т. 29, с. 464]. А в статті «Шевченко героєм польської революційної легенди», посилаючись на одного

з авторів польського демократичного журналу «Przegląd Rzeczy Polskich», видаваному в Парижі, І. Франко засвідчив, що навіть тоді, коли поляки, вважали «козацькі бунти» «революцією дичі проти цивілізації», а колонізацію не чим іншим, як цивілізаційною місією поляків, в отих Грицьках, Іванах, Кузьмах, Миколах, які мили їм тарілки, рубали дрова, возили гній з обори і уже й самі не знали про свою славу, він відчув дух волелюбних козаків, і порушив питання про порівняння їх з Сірками, Нечаями, Наливайками, Небабами та іншими народними провідниками і діячами українських національно-визвольних рухів, наголошуючи цим на спадкоємності внутрішнього героїчного та свободолюбного духовного світу простих українців, його уроках для сучасників. Сутність цих цінностей, цих уроків, як наголошував І. Франко, полягала в тому, що людська особистість, без огляду на стан, народність і віру, була для Т. Шевченка святою, що «терпіння і кривди людські порушували його все з однаковою силою, чи то були терпіння мужички, гнані на панщину і лишаючої свою дитину під снопом, чи терпіння молоді княжни, котрої життя знівечив рідний батько, чи генеральші, котру мати продала за генерала, за палати, чи тої жидівочки, котра мститься криваво на рідному батькові за поругані права люблячого серця» [12, т. 28, с. 122]. Оцими, підсумував дослідник у статті «Темне царство», гуманними ідеями, критикою тиранства та боротьбою за правду пройняті й інші твори Т. Шевченка, у цьому цінність їх ідейно-тематичного спрямування.

Так І. Франко підводив своїх сучасників до пізнання цих цінностей, формувал у них уявлення і поняття про сутність життя Кобзаря, шевченківської людини як основи повсякденного буття кожного українця, викликав потребу будувати свої взаємини з іншими людьми, своє ставлення до них, до подій і явищ, діяти у своєму житті на їх підставах.

Але такі зміни можливі лише за умови виходу кожної людини і суспільства загалом зі стану байдужості, застою, безнадії та зневіри у своїх силах на шлях дієвих пошуків свого місця і призначення в історичному, суспільно-політичному духовному поступуванні нації, тобто за умови пізнання і розуміння внутрішніх закономірностей розвитку суспільства і їх спрямування на творення майбутнього згідно зі своїми ідеалами та уявленнями про нього.

Саме тому І. Франко зосередив увагу на глибинному інтересі Т. Шевченка до внутрішніх процесів у розвитку суспільства, сутності тих чи інших явищ, до людської особистості, та оцінці її соціального, суспільно-політичного становища і діяльності, будь-то гетьман, рядовий козак чи селянин-кріпак, російський цар-самодержець чи відступник від національних звичаїв, запроданець-пристосуванець. У такий спосіб він потрактував цей інтерес як одне з найважливіших джерел у творенні його сучасниками свого власного життя, власного майбутнього і майбутнього нації. В осуді Кобзарем «темного царства», тобто російського самодержавства, запереченні його супротивних здоровій людській моралі основ, які з особливою силою вибухають у поемах «Сон», «Кавказ», «Царі», «Великий льох», І. Франко знайшов ключ, сильні спонукання до осмислення тих чи інших подій, явищ, постатей повсякденного життя у процесі формування та становлення особистості шевченківського типу, нового українського суспільства, визначив історико-соціальні, морально-етичні та світоглядно-духовні підстави цього

формування і становлення. Найголовнішими з них він назвав критичне ставлення до дійсності, оцінку тієї дійсності з позицій гнобленої людини та її історико-соціальних перспектив, з позицій гуманізму, визначення та усвідомлення свого місця й обов'язку перед народом у суспільних змінах, патріотизм і т. д. Скажімо, І. Франко говорив, що не могло так бути, щоб, живучи в Петербурзі, молодий Т. Шевченко, сповнений гарячих і високих почувань, не захопився передовими західноєвропейськими ідеями того часу. Але любов до всіх пригноблених і покривджених, бажання загальнолюдського добра уже тоді у нього найприродніше поєднувалися, насамперед, з любов'ю до рідної України, яка була найближча його серцю.

Тим-то гаряча любов Т. Шевченка до України, до рідного народу для нас – цінність, бо ж була для нього, справою морально-етичною, визначила громадянську і національну позицію, спонукала його не просто до критики основ російського самодержавства, а й до пошуків боротьби з ним, до вказання своєму народові шляхів виходу з тої прірви, з того «темного царства». На тверде переконання І. Франка ця Шевченкова цінність формує справжній героїзм, суть якого полягає в тому, що «мука й терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу, цілої людськості» [12, т. 26, с. 136]. Тому-то він і має бути одним зі способів пробудження учорашніх кріпаків і формування їх як яскравих та сильних особистостей, які згуртовуються навколо спільної для них національної ідеї, витворюють з широких мас націю. Прикладом такого прозріння І. Франко вважав Ярему Галайду з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки», Миколу Джерю з однойменної повісті І. Нечуя-Левицького і т. п.

Вельми цікавим у цьому плані є Франкове й розуміння моральних основ духовного світу і характеру тургенєвського Рудіна. Він, Рудін, зазначив І. Франко у статті «Іван Сергійович Тургенєв», має певні ідеали, проповідує їх «во всеуслишаніє», шукає способів їх здійснення, але в буденнім житті – слабкий, непослідовний, а нерідко й безхарактерний, був найкращим цвітом який тільки й міг вирости на тім гнилім, нездоровім ґрунті кріпацтва. Прямо протилежною Рудіну, рудінству є шевченківська людина. Вона ясно бачить перед собою нові ідеали, а головне – шляхи до їх досягнення, шукає і знаходить для себе діло в житті, залишається чистою, чесною і вірною собі. До таких він відніс, насамперед, самого Т. Шевченка.

Глибинний інтерес Т. Шевченка до закономірностей внутрішніх процесів розвитку суспільства І. Франко пов'язував не лише з пізнанням закономірностей тих чи інших подій, явищ, процесів, сутності тих чи інших постатей, а й з історичною пам'яттю народу.

Найперше зазначимо: історія для Т. Шевченка – не лише національно визвольні змагання українського народу та їх провідники, історія – також злодіяння російського царизму в Україні, яких не варто забувати. Це – наслідки тих злодіянь, які й викликали оті національно-визвольні змагання. Тому питання стоїть так: Хто для України Б. Хмельницький, І. Мазепа, М. Залізняк, І. Гонта? хто для України Петро І, Катерина ІІ, Микола І? Ким для нас є козацтво та гайдамаки і ким для нас є царські чиновники, жандарми, легіони царських «блюдолизів» і «суєсловів»?

Студіюючи творчість Т. Шевченка, співвідносячи її ідеї з проблемами сучасності, І. Франко раз у раз знаходив різке протиставлення добра і зла, минулого й теперішнього,

поневолених російською кріпосницькою системою і вільних духом людей, які не підкорилися цій системі, національних героїв українського народу й російських царів-самодержців. Так він вивів на поверхню найважливішу закономірність історичного поступування – боротьбу за свободу і щастя, за вільний розвиток людської особистості та суспільства, вказав на основні пружини, які надають цій боротьбі сили й динаміки, формували і мають формувати громадянську та суспільну позицію усіх учасників тієї боротьби, волю до того поступування. Пам'ять про Павла Полуботка, писав І. Франко, нагадує Т. Шевченкові (отже, завжди має нагадувати й нам! – *О. В.*) про Петра І, який голодом замучив у тюрмі українського гетьмана, про тисячі українських козаків, на кістках яких деспот-самодержець збудував Петербург. «Вторая» ж, тобто Катерина ІІ, викликає в пам'яті поета (має викликати і в нашій також! – *О. В.*) моторошні згадки про зруйнування останньої вольниці України – Запорозької Січі та ще моторошніші картини закріпачення українського люду. Та політика не лише в Україні, а й у всьому «отечестві» породила нужденних п'явок, отруєних московською «блекотою», «з котрих кожна, бачиться, й небагато крові людської потребує, аби наповнитися, але яких тисячі живо висуть усю кров навіть із велетня» [12, т. 26, с. 147], породила кріпацтво, загарбницькі війни проти горців Кавказу, поневолення Середньої Азії. Ось ким були для Т. Шевченка і є для нас російські царі, царські чиновники, жандарми, легіони прислужників-запроданців, здатних лише «плести кнути вузлувати» та «кайдани кувати» для тих, хто не поповнив їхні ряди, адже не втратив волі до іншого, невід'ярменного життя.

Але Т. Шевченко не лише співчував пригнобленим Росією народам, а й «заохочує їх до дальшої боротьби і прирікає їм остаточну перемогу» [12, т. 26, с. 150], адже скоро прийде час, коли в серцях невільників і рабів «темного царства» «защемить людське почуття, збудиться бажання волі, тоді й страшна їх сила розвіється, тоді настане кінець темного царства, не стане “ні власті, ні кари”, розпочнеться нове царство, царство братолюб'я між людьми» [12, т. 26, с. 152]. Ось ким були і до чого спонукали Т. Шевченка (мають бути і спонукати нас також! – *О. В.*) Б. Хмельницький, І. Мазепа, М. Залізняк, І. Гонта, українське козацтво, гайдамаки та їх нащадки! Співвідносячи їхні ідеї, їхні життєві принципи та ідеали з ідеями свого часу, з життєвими принципами та ідеалами своїх сучасників, доходючи таких висновків та переконань, І. Франко розбуджував у них почуття людської та національної честі й гідності, свідомості того, що вони не мають ані найменшого права повертати назад колесо історії, нидіти під гнітом нових окупантів, здирців, п'явок, творців нового «темного царства» у який би то спосіб, у яких би то формах воно не заявляло про себе, а мусять підніматися на вищий рівень історичних, соціальних, суспільних, ідейних та духовних змагань українського народу, на значно вищому рівні розвивати і втілювати в життя ідеї своїх національних провідників, українського козацтва та народних месників попередніх епох, а відтак і йти далі по шляху національного поступування.

Характерно, що уже у ХХ сторіччі, звертаючись до проблем українського шевченкознавства, які порушив І. Франко, П. Зайцев досить глибоко та усебічно з'ясував їх природу. Шевченків дух патріотизму, передчуття ним отого пробудження, отієї «остаточної

побіди» гноблених і поневолених над російським самодержавством він пояснював кількома причинами. Перша з них – руїни Суботова і Чигирина, запорозькі степи, «запродані жидові й німоті», на яких Т. Шевченко «всім єством відчув ганьбу рабської сучасности, весь сором національної неволі, сором національної зради цілих поколінь» [3, с. 103], адже бачив, що Україна заснула, укрилася бур'яном, зацвіла цвіллю, що в калюжі, в болоті прогноїла своє серце, а в холодне дупло напустила гадюк. Він, як писав П. Зайцев, до глибини душі переживав почуття своєї повної самотності, «свідомості того, що іншим до долі цілої нації зовсім байдуже» [3, с. 103]. Але дослідник, йдучи за І. Франком, акцентував, що саме такий стан Шевченкової душі, Шевченкового переживання сучасної йому дійсності гартував його волю й характер, тому вказував й на інші джерела Шевченкової позиції у ставленні до побаченого і пережитого, джерела його дієвого патріотизму, його титанічної праці на полі історичного, соціального та політичного пробудження нації, її руху до свободи і незалежності. Серед них він назвав, насамперед, зародження у Т. Шевченка непереможного бажання «бити у дзвін на сполох, будити “живих і мертвих” земляків, грозити їм карою, що розпадеться над ними, благати і проклинати» [3, с. 104]. Тут, на руїнах Суботова й Чигирина, серед політих козацькою кров'ю і сплюндрованих німецькими та єврейськими колоністами українських степів, у роздумах про «сплюндровану», «обчухрану» москалями Україну остаточно сформувалася Шевченкова протимосковська політична концепція, тут він, «дивлячись на Богданову церкву як на символ руїни нації, прокляв Богданове діло – злуку з Москвою» [3, с. 104], тут з переживань, з терпінь і болів, з отих проклять байдужості та бичувань зрадницької верхівки нації у нього народилася й віра у те, що «із джерела всенаціональної історичної кривди

...зйдуть і виростуть  
Ножі обоюдні» [3, с. 104],

що прийде час всенародного повстання, яке й розвіє «тьму неволі», на що й була спрямованою уся Шевченкова праця.

Праця, насамперед духовна й інтелектуальна, праця як пошук істини, як пошук шляхів виходу зі становища, що склалося, тобто як розкріпачення людської особистості, зумовила формування характеру, громадянської позиції та світогляду Т. Шевченка. Вона визначила сутність усієї його діяльності, спрямованої на те, щоб розбудити в широких народних масах приспану волю до боротьби, щоб підняти рівень національної, соціальної, історичної та політичної свідомості цих мас, викликати в них повсякденну потребу утвердження нації на підставах української національної ідеї, потребу усвідомленого вибору між «бути самим собою» і «втратити себе», тобто назавжди залишитися рабом, «варшавським сміттям», «гряззю Москви», на користь першого – завжди і у всьому «бути самим собою».

Джерелом такого розуміння праці для Т. Шевченка знову-таки стає історичне минуле України й гірке її сучасне. Оповідання діда про гайдамачину, українська народна пісня, в якій «як ідеал політичного устрою, воскресала сто літ тому скасована козаччина», з якою «колись українські посполиті зв'язували надії на визволення, на

здобуття політичних прав через загальне “покозачення”» [3, с. 13], про повернення якої «не переставали мріяти кріпаки ще й тоді, коли Тарас був малим хлопцем» [3, с. 13], героїчні постаті українського минулого не давали йому спокою. Та ця праця для Т. Шевченка була не лише працею душі, думки, не лише його пориваннями. Він, насамперед, діяв згідно з ними. Діяв принципово, наполегливо й послідовно. Йдеться не лише про овіяну серпанком легенди його розмову зі закріпаченими селянами, у якій він на прикладі розсипаних зерен дохідливо розкрив силу народу у боротьбі проти гноблення та визиску. Йдеться про постійний пошук способів впливу на широкі народні маси з метою ще раз нагадати їм про козацькі часи і боротьбу з російським самодержавством за розірвання рабських пут і повернення втрачених козацьких вольностей. У своєму житті, у своїй творчості Т. Шевченко об’єднав обидва ці вектори української історії в єдине ціле і спрямував їх на становлення нації, на її майбутнє. Він добре розумів, що лише уславлення героїчного минулого, його видатних постатей – лише половина справи, що, як уже зазначалося, з лихом потрібно битися. Лихо ж у нього мало конкретний зміст: це – російське самодержавство, зрада значною частиною українського суспільства національних інтересів і її байдужість до долі України. А щоб його побороли, щоб нові революційні ідеї заволоділи свідомістю найширших верств і прошарків його земляків, Т. Шевченко розширив тематику та проблематику, поглибив ідейно-тематичне спрямування своїх творів, у яких з питомо народних, питомо українських, національних позицій оцінював ті чи інші суспільні явища, особистою громадянською позицією вказував нові шляхи поступування українського народу. Передчуттям неминучої розплати за кривди і злодіяння, за відступництво і зраду сповнені хоча б ось ці рядки «Осії. Глава XIV»:

... не втечете  
І не сховається; всюди  
Вас найде правда-мста; а люде  
Підстережуть вас на тотеж,  
Уловлять і судить не будуть.  
В кайдани туго окують,  
В село на зрище приведуть,  
І на хресті отім без ката  
І без царя вас, біснுவатих,  
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,  
І вашей кровію, собаки,  
Собак напоять...

[10, т. 2, с. 336].

20 жовтня 1860 року на смерть дружини Миколи І, імператриці Олександри Федорівни, відгукнувся поезією «Хоча лежачого й не б’ють...», у якій з гнівом-присудом пророчо передбачав:

Тебе ж, о суко!  
І ми самі, і наші внуки,  
І миром люди прокленуть!

Не прокленуть, а тільки плюнуть  
На тих оддоєних щенят,  
Що ти щенила...  
[10, т. 2, с. 362].

Ще ж вірив, що прийде той час, коли

...люде тихо  
Без всякого лихого лиха  
Царя до ката поведуть  
[10, т. 2, с. 362].

Така праця Т. Шевченка не була марною. Скажімо, один із перших біографів Т. Шевченка Василь Маслов писав, що влітку 1859 року йому пощастило познайомитися з «великим “володарем наших дум” Т. Шевченком, який своєю незвичайною долею, своєю поезією справив на нього “великий вплив у моральному смислі”» [9, с. 29]. Вельми цікавими у цьому плані є й свідчення відомого українського етнографа, мистецтвознавця, археолога й музезнавця М. Біляшівського. Переповідаючи розповіді селян с. Пекарів про Т. Шевченка, він зазначив, що простий народ Т. Шевченка цікавив, насамперед, як людина, що чутлива народна маса дуже тонко відчула безмежну любов поета до простого люду, глибинне розуміння ним його потреб, боротьбу за його інтереси і тому його ім'я і його образ оповила серпанком народної легенди, наділивши лицарськими чеснотами, надприродною силою казкового героя [докладніше про це див.: 8, с. 313–317]. Оце й був той ґрунт, на якому і в подальшому формувався шевченківський тип української людини, відбувалося національне самопізнання і самоусвідомлення українців, отже і становлення нашого національного світогляду та нашої національної свідомості загалом.

Розвиваючи ідеї Т. Шевченка, І. Франко також утверджував у свідомості своїх сучасників розуміння праці як боротьби, як духовного, морального, соціального та ідейного формування особистості та пошуку природних основ поступування української нації. У цьому формуванні, в цьому поступуванні він виокремлював три найважливіші моменти. Перший із них – широкий розголос та підтримка ідей Т. Шевченка новими поколіннями українців. «Москвофільство» в Галичині закономірно стало сходити з політичної арени як таке, що не відповідало вимогам часу та інтересам українського народу. Натомість, у свідомості галичан Т. Шевченко вийшов на перший план, адже його творчість «розбудила серед молодого покоління народолюбство зовсім іншого роду» [12, т. 35, с. 38]. Народолюбство дієве, революційне, абсолютно відмінне від того, яке уявлялося тодішній консервативній частині суспільства, яка разом зі своїми ідеями також уже відходила в минуле. Сутність другого – полягала у єдності різних прошарків та верств, різного роду рухів українського суспільства, у згуртуванні їх на підставах ідей Великого Кобзаря, у спонуканні цих верств і прошарків, цих рухів до дії, до участі у суспільно-політичному житті, до зміни соціальних обставин повсякденного життя на користь гноблених і зневажених, на користь справедливості

й уваги та поваги до людської особистості. «Найвищі ідеї, найрадикальніші думки його доби зливаються в Шевченковій поезії нероздільно з народним змістом. Він є немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу» [12, т. 34, с. 388], – писав І. Франко з цього приводу у статті «Тарас Шевченко і його “Заповіт”». І, нарешті, третій – невинне зростання національної свідомості як відповідь різного роду окупантам і як вияв прагнень мати свою державу – вільну і самостійну Україну. Скажімо, у статті «Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX в.» прояви перших пробісків нової української національної свідомості не на Поділлі, не в Київщині, а за Дніпром, у Полтаві та Харкові І. Франко пояснював тим, що революційні ідеї Т. Шевченка саме тут знайшли найширше, найглибше сприйняття, адже його гаряча опозиція до польщизни тут була до глибини перечута усім серцем. Тому так наполегливо і послідовно працював над підготовкою, виданням, прочитанням та пропагандою творів Т. Шевченка. Тому так наполегливо і послідовно спонукав до цієї праці Михайла Драгоманова, Михайла Павлика, Івана Белея, Клементину Попович, інших видавців, перекладачів, учителів та знайомих. А коли товариство «Руська бесіда» у Станіславові запросило його виголосити відчит на вечорницях, присвячених черговій річниці Кобзаря, незважаючи на свою зайнятість, без будь-яких вагань дав згоду і попередньо надіслав організаторам його текст. То, в його розумінні, також була праця, хоча, так сказати, й чорнова, буденна, але саме та, якої так потребувала загальноукраїнська справа. І він ніколи не цурався її, адже добре розумів, що вона є примноженням і утвердженням Шевченкових почувань і цінностей, спрямованих на поступування широких народних мас до створення незалежної української держави.

Винятково важливими з погляду національного самопізнання та самоусвідомлення українців є й інші положення шевченкознавчих праць І. Франка. Насамперед звернемося до двох із них, які, на жаль, ще й досі не знайшли усебічного та повного висвітлення у шевченкознавчих та франкознавчих дослідженнях. Маємо на увазі проблеми *переживання* та *усвідомлення* Т. Шевченком своєї сучасності, а також переживання та усвідомлення духовного світу, життєвих принципів, переконань, ідей, ідеалів Т. Шевченка *його сучасниками та нащадками*, їх значення для формування національно свідомої, гармонійно розвинутої і соціально дієвої української особистості.

Якраз тут буде доречним звернутися до статей «Шевченко – ляхам», «Шевченко і Єремія» та «Передмови [до видання: “Вибір декламацій для руських селян і міщан”. Вид-во т-ва “Просвіта”. Львів, 1902]». Предметом уваги І. Франка у них є характер переживань Т. Шевченком суперечностей своєї епохи, їх порівняння з переживаннями біблійного пророка Єремії, а також місце і значення його переживань у національному самовизначенні та самоутвердженні українців. Прикметною, отже і вельми повчальною для нас, ознакою цих граней духовного світу Кобзаря І. Франко називав природність, чистоту, щирість і, найголовніше, – життєвість, життєтворчу основу. Пізнання, переживання та усвідомлення їх у процесі становлення національної особистості та формування національної самосвідомості, у боротьбі різних партійних програм та рухів,

приводять І. Франка до твердого переконання в тому, що «Кобзар» Т. Шевченка для нас не Коран чи то Євангеліє, що він для нас – не підручник історії, політики чи філософії. Його вартість для українців виявляється «у тім гарячім, чистім, щиро людським почутті, яке ніколи не помиляється і, лежачи в основі всіх поступових і ліберальних програм, лишається безсмертним, хоч і як би змінилися побудовані на нім логічні програмові конструкції» [12, т. 35, с. 173]. Саме такого почуття і такого переживання бракує Єремії, адже він – «відгук важкого ко н а н н я юдейської держави» [12, т. 35, с. 187]. І хоч це, на думку І. Франка, одна з найтрагічніших постатей людської історії, хоч він гаряче любить свій народ і так само гаряче ненавидить його завойовників, усе ж таки свою проповідь, усю свою діяльність Єремія «концентрує в тім, щоб голосити свому народові к о н е ч н і с т ь – п і д л я г а т и, к о р и т и с я й о г о н а й б і л ь ш о м у в о р о г о в і – В а в і л о н о в і» [12, т. 35, с. 187]. Це ж дає І. Франкові усі підстави характеризувати єврейського пророка як голосителя непопулярних думок, віщуна руїни й кари, вважати його висловом безвихідного становища єврейського народу, засудженого на загибель, адже він відчуває цю загибель, але не може говорити інакше. Його б'ють, лають, ненавидять, його зневажає сам король. Так «сеї гарячий патріот до кінця життя грає сю незавидну роль ворона, що накрює рідному народові нещастя й руїну» [12, т. 35, с. 187]. Як же доля Єремії може стосуватися Т. Шевченка?

Продовжуючи досліджувати поставлену проблему, І. Франко проводив чітку межу між цими двома посталями: Єремія – живе втілення зневіри в собі та єврейському народові, наслідком чого є занепадництво, рабська покора, приреченість на загибель, а відтак і відсутність будь-якого спротиву своїй долі; Т. Шевченко – пряма протилежність Єремії, він – «віщун і діяч народного відродження і братолюбія» [12, т. 35, с. 187]. Звідси виняткова сила його впливу на маси, виняткова сила його єдності з ними, що й зумовлює переживання Т. Шевченка цими масами як власної долі, як самих себе. «Ми, – писав І. Франко у передмові до вибраних творів для декламацій українськими селянами та міщанами, – читаючи поезії Т. Шевченка або інших великих майстрів слова, на хвилю немов перестаємо бути самими собою; поетичне слово пориває нас за собою, *ми живемо життям самого Шевченка, дивимося на світ його очима, плачемо його сльозами* (виокремлення шрифтом моє. – О. В.), і се є для нас найвища школа, бо *ми вчимося бути частиною великого чоловіка, присвоюємо собі частину його душі* (виокремлення шрифтом моє. – О. В.). І тут, у своїй конечній цілі, поезія сходиться з молитвою, підносить нашу душу над буденну дійсність, робить нас іншим чоловіком, ліпшим, ніж звичайно, приучує нас бути ліпшими і в інших, буденних випадках, побільшує в нашій серці запас доброго чуття, щирості, любові і замилювання до правди, – значить, учить нас найбільшій штуці – бути щасливими на землі» [12, т. 33, с. 424]. В основі такого переживання лежить, як бачимо, пізнання своїх можливостей, пізнання самого себе, яке відбувається завдяки зіставленню, співвідносності своїх життєвих принципів та ідеалів, свого духовного світу з життєвими принципами та ідеалами, з духовним світом Т. Шевченка, на підставі аналізу з урахуванням явищ навколишньої дійсності та вибору своєї позиції, свого ставлення до них, своєї їх оцінки. Окрім того, Т. Шевченко в такому разі постає як образ яскравої національної особистості, як образ національного

провідника, який спонукає нас до самопізнання, а відтак і до дії, до самоудосконалення згідно зі зробленими висновками.

Це ж зіставлення, ця співвідносність, це самопізнання та самовдосконалення, отже й переживання, – своєрідний аналіз обставин, дійсності і самого себе в них, своєрідний вибір своїх життєвих принципів та ідеалів, своєрідне розуміння мети, смислу і цінності свого життя, формування громадянської і національної загалом позиції кожного члена українського суспільства, який, переживаючи Т. Шевченка, стає його частиною, тобто «частиною великого чоловіка». Таким способом І. Франко порушив винятково важливу проблему, над розв'язанням якої працював сам, над розв'язанням якої маємо працювати сьогодні й ми: переживши душею і серцем Т. Шевченка, його цінності, ми візьмемо собі їх на озброєння, забезпечимо їх спадкоємність, отже і покладемо в основу розбудови Незалежної України, її майбутнього!

Прикладом такого переживання Т. Шевченка для нас є сам І. Франко. Глибинне й усебічне пізнання Шевченкових цінностей приводить його до твердого переконання, що вони, ці цінності, – одне з найпотужніших джерел національного поступу. Відхід від них, як і від національних цінностей загалом, – то прірва для такого поступу. Порівнюючи творчість Т. Шевченка і «Хуторну поезію» Пантелеймона Куліша, І. Франко зробив декілька обґрунтованих і вельми важливих висновків. Скажімо, він доводив, що поняття «Бог», «божий» для Т. Шевченка – поетична фраза, художній образ і не має в нього ніякого догматичного, релігійного значення; у П. Куліша він – «всеблагий бог», вершитель доль людських, він – понад людиною і дійсністю. З такого розуміння Бога та божого випливають і різні громадянські, ідейні, політичні і тощо позиції. Т. Шевченко, наголошував І. Франко, закликав «вчитись так, як треба», щоб була своя мудрість; він проголошував: «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля». Смысл життя, усієї поступової праці, спрямованої на вихід України з того становища, в якому вона опинилася, будучи у складі царської Росії, він вбачав у розв'язанні проблем повсякденної дійсності і покладался у цій справі не на небесні сили, а на сили власні, на сили українського народу. Відтак, народ, діяльність провідників українських національно-визвольних змагань Т. Шевченко мав за основну опору національного поступу. Для П. Куліша понад усе був Бог, божа сила, а козаки – розбійники, гіркі п'яниці. «Во ім'я бога всеблагого, – писав І. Франко, – д. Куліш кидає болотом і на другі моменти нашої минувшості» [12, т. 26, с. 167]. Він винив український народ, те «перелюбне і людожерне плем'я» за міжособні чвари князів, відступництво та ненажерливість неписьменних владик, нібито вони так діяли з волі народу. Тим самим болотом він кидав на народних співців-кобзарів, для якого вони також лише корчемні п'яниці, які прославляли по бенкетах пожари, хижацтво. На противагу їм, справжнім героям, захисникам інтересів українського народу, П. Куліш виставив Петра I і Катерину II, цих найзатятіших ворогів України. До живого дотикав І. Франкові й розбрат між П. Кулішем та Миколою Костомаровим, що стало причиною закриття «Основи», якраз у той момент, коли «супроти українського літературного і громадського руху збирались грозові хмари» [12, т. 41, с. 133], рабське мовчання у пору деспотизму, боязнь не те, що писати подібно Шевченкові, а й передувати чи прочитати його твори (як усе це, на жаль, нагадує багато кого і в сучасній

Україні! – *О. В.*), «ту красу і гордоці нашої літератури» [12, т. 28, с. 125]. На цьому тлі Т. Шевченко для І. Франка постає як речник національних ідей [12, т. 45, с. 452], святий і національний пророк [12, т. 46, кн. 1, с. 446], признаний провідник українського народу [12, т. 28, с. 113], який об'єднав у своїй творчості героїчну минувшину, сучасне й майбутнє України, вказавши своїм землякам шляхи до свободи і волі. Переживши Т. Шевченка саме таким, І. Франко виніс на перший план гостропекучу для своїх сучасників і для нас проблему національного обов'язку перед своїм народом і Україною. Його суть полягала в організованій, повсякденній, саможертвній праці, спрямованій, з одного боку, на піднесення рівня національної свідомості закріпаченого люду, а з іншого – на активізацію руху опору народних мас самодержавній царській системі, на здобуття незалежності України, що вимагало підпорядковувати усього себе, усе своє життя виконанню цих завдань. «Високе почуття національного обов'язку у Шевченка не знало ніякого компромісу» [12, т. 43, с. 389], – підсумував І. Франко у статті «На роковини Т. Г. Шевченка». Таке розуміння та усвідомлення національного обов'язку було характерне й для самого І. Франка. Т. Шевченко, як бачимо, – одне з джерел цього розуміння й усвідомлення. Оскільки у підсоветському літературознавстві дослідження подібного роду проблем неофіційно забороняли, зупинимось на них дещо докладніше.

Усвідомлення для І. Франка, як і для Т. Шевченка, означало не що інше як відчуту і знайдену потребу та необхідність змінити дійсність, підкоривши її собі, і створити таким способом нові обставини, нову дійсність, які відповідали б своєму їх розумінню, у яких людина, долаючи дисгармонію ідейних, духовних, соціальних, історичних, політичних та інших цінностей, приходять до їх гармонії. Це ж своєю чергою й викликає почуття національного обов'язку, потребу його глибинного та усебічного усвідомлення. Зміст такого почуття, такого усвідомлення у Т. Шевченка визначався, як писав І. Франко, увагою до простого люду та його інтересів, адже «сю увагу огниста муза Шевченка перемінила в завзяту проповідь гуманізму, свободи та любові до тих мас, у гіркі докори на їх гноблення та кривдження з боку “братів”» [12, т. 45, с. 424], що й спонукало обох поетів до дієвої громадської роботи з формування національної свідомості українців, їх національного самопізнання та самоусвідомлення за найжорстокіших обставин російської та австро-угорської імперій, про що уже йшлося вище.

Тут лише додамо, що Т. Шевченкові у процесах цього формування І. Франко відводив першорядну роль і першорядне значення. Аналізуючи його світоглядну та громадянську позицію, він акцентував, що високий рівень національної свідомості Т. Шевченка, його ідейна та духовна зрілість як української національно свідомої особистості знаходять свій вияв, насамперед, у його політичних орієнтаціях та політичному самовизначенні, у чіткому розмежуванні соціальних, політичних та ідейних основ російського самодержавства та країн Західної Європи, в чіткому баченні у цьому контексті майбутнього України, її призначення в історичному поступуванні європейських народів. Для Т. Шевченка, як і для його сучасників Ізмаїла Срезневського, Василя Григоровича, М. Костомарова, були неприйнятними ідеї російських панславистів, оскільки, останні ставили собі завдання обнови «гнилий Захід», тобто зросійшити його у дусі панрусизму

[12, т. 26, с. 117]. Зробивши такий вибір, разом зі своїми однодумцями Т. Шевченко рішуче став супроти Росії й свідомо орієнтувався на Європу, оновлену наукою, освітою, тобто передовими ідеями свого часу, чим указав шлях і наступним поколінням. Коли згадати боротьбу в Галичині між «москвофілами», «народовцями» та радикалами й українофілами часів І. Франка [див. про це докладніше: 2, с. 131–175], то наголос на такому політичному самовизначенні Т. Шевченка був вельми злободенним і своєчасним, адже надавав цій боротьбі цілком визначеної цілеспрямованості.

З життям і творчістю Т. Шевченка І. Франко пов'язував й дієве духовне, ідейне та світоглядне загалом становлення української нації, яке характеризувалося поступовим переходом від космополітизму, пустопорожності, проросійських орієнтацій до конкретної роботи в науці, освіті, культурі та пропаганді національної ідеї серед населення. Наслідком цієї роботи було відкриття недільних шкіл, в яких «хлопомани» навчали простих людей читанню, письму, викладали основи рідної історії. Т. Шевченко написав для цих шкіл «Букварь», П. Куліш – «Грамотку», О. Кониський – «Щотницю». Проводилися й інші дієві культурно-освітні заходи. Уся ця робота викликала неабияку зацікавленість селян і міщан минулим свого народу, розбудила широкі маси українського народу до боротьби за свої соціальні та національні права так, що їм стала уявлятися нова гайдамаччина. Налякана цим рухом панівна верхівка поспішила звернутися з доносом на «хлопоманів» і вимагала заборони не лише безневинної «Грамотки» П. Куліша, а й «знесення могили Шевченка, в якій нібито приховано ножі для назріваючої різанини» [12, т. 41, с. 134], що ще більше загострило це протистояння, цю боротьбу.

Так І. Франко показав, як ідеї Т. Шевченка оволодівали масами, формували їхню активну життєву позицію, зумовили невпинне зростання їхнього національного самопізнання та національної самосвідомості, стали джерелом формування провідної національної ідейної та духовної верстви. Він неодноразово говорив, що боротьба навколо Т. Шевченка є одним зі способів національного самопізнання та самоусвідомлення учасників цієї боротьби. Усією своєю складністю та розбіжністю позицій вона активізувала суспільно-політичні рухи, діяльність громадських організацій у напрямі до пошуку істини, до участі усе ширших і ширших верств та прошарків українського суспільства, їх самовизначення у цій боротьбі. Наприклад, у другій частині статті «Тарас Шевченко» І. Франко гостро критикував ставлення «народовців» до Кобзаря. Останні не вважали за потрібне відзначати чергові роковини смерті поета з кількох важливих, на їхню думку, причин. Він є православний, отже «не підходить під всеукраїнське уніатство угодовців» [12, т. 28, с. 127]. Другою причиною вони вважали факт того, що він не галичанин і живе в підросійській Україні, отже «не підходить під марку лояльності супроти австрійської династії» [12, т. 28, с. 127]. Провиною Т. Шевченка вважали і те, що він «по думках своїх далеко скорше радикал і націоналіст, чим галицький “народовець”» [12, т. 28, с. 127]. Оскільки ж митрополит у Галичині став охоронцем уніатської та «народовецької» правдивості, то й він приєднався до тих заборон. Суперечки, незгоди та непорозуміння між, як говорив І. Франко, головними стовпами «угодовців», зумовили й позицію одного з лідерів партії «народовців» А. Вахнянина. Він сам відмовився диригувати в концерті і виголошувати промову на вечорі, присвяченому Т. Шевченкові, адже

вважав таку участь компрометацією самого себе. Чвари між «народовцями», викликані безглуздою оцінкою Т. Шевченка і таким само безглузким ставленням до нього, зазнали рішучого осуду і принципового заперечення, адже становлення національної свідомості тодішньої галицької інтелігенції, селян і міщан переросло їх і вийшло на значно вищий рівень, дало сильні поштовхи в обороні пам'яті Кобзаря, до потреби нового, глибшого осмислення його життя і творчості широкими масами. «Пам'ять ту обходять у нас по селах і містечках, де ще “не допіввають кури” угодовської безхарактерності. Почтили ту пам'ять і редакції часописів літературних, що виходять у Галичині, почтили як могли і як уміли» [12, т. 28, с. 128], – писав І. Франко з цього приводу.

Досліджуючи впливи Т. Шевченка на формування в українців почуття усвідомленого національного обов'язку, І. Франко пояснював природу і силу цього впливу відповідністю духу Т. Шевченка духові українського народу і навпаки. Цю взаємовідповідність обумовили революційні настрої та утвердження національної свідомості в українському суспільстві. Особливу роль тут відігравали громади молоді. Їх, наголошував І. Франко у статті «Д-р Остап Терлецький. Спомини і матеріали», об'єднувала спільна робота з піднесення патріотичного духу серед населення і згуртування на цих підставах різних його верств і прошарків. У поезії Т. Шевченка, у його життєвих принципах та ідеалах, у його розумінні мети, смислу та цінності життя, громадянській та національній позиції молодь знаходила вдячний ґрунт для такої роботи. Шевченківські вечори, декламування та обговорення творів поета, пропаганда його життя і творчості серед різних кіл тогочасного українського суспільства дієво сприяли пізнанню усіма учасниками таких і інших заходів минулого та сучасного України, в якому разом з Т. Шевченком вони дошукувалися відповідей на питання про природу та характер основних соціальних явищ та взаємин між людьми, пробуджували в їхніх душах бажання діяти ще активніше, ще активніше протистояти національному гнобленню і визиску, адже поет з небаченою на той час сміливістю вказував «на справжню суть того, чим захоплювались тодішні “патріоти”» [12, т. 41, с. 121] як в Україні, так і в Росії. Саме так і вони підносилися до критичного пізнання, переживання та осмислення минулого і доходили висновку, до усвідомлення того, що «ідеал суспільних і моральних відносин не за нами, а перед нами» [12, т. 41, с. 85], що його потрібно наближати тяжкою, послідовною працею на полі національного поступу, зусиллями усієї української громади, адже саме до цього й зобов'язує минуле, теперішнє і майбутнє України. На основі цього відбувалося й самопізнання, самоусвідомлення та самовизначення як окремо взятої особистості, так і української нації загалом, а образ Т. Шевченка у свідомості мас утверджувався як взірець досконалості української людини, справді-таки речника національних ідей і національного пророка.

Навіть за побіжного огляду шевченкознавчих праць І. Франка неважко дійти переконання в тому, що їх автор чітко визначив складові, розкрив зміст та особливості самопізнання і самоусвідомлення у процесі формування та становлення національної свідомості, національного світогляду українців середини ХІХ – початку ХХ століть. Серед них він називав, насамперед, такі шевченківські цінності, як національні ідеали свободи, волі, незалежності, героїв національно-визвольних змагань, національно

свідомої української громади і т. д., праця, загострене почуття національного обов'язку, шевченківський тип духовної досконалості української людини з її критичним ставленням до дійсності, безкомпромісністю, коли йдеться про долю нації, неослабним інтересом до внутрішніх закономірностей розвитку суспільства, сутності тих чи інших явищ, з її потребою в активній громадській та суспільно-політичній діяльності, постійного пізнання, переживання й осмислення явищ навколишньої дійсності та національної історії, самопізнання і самовдосконалення тощо, пошуками на цих підставах виходу України на самостійний, незалежний шлях розвитку. Так І. Франко скеровував ці процеси у природне, національне русло, вказував природні, національні шляхи історичного становлення і розвитку української нації, її самоутвердження у світовій спільноті на цих підставах. Зрештою, маємо усі підстави зробити й такий висновок: шевченкознавство І. Франка стало одним із джерел формування та становлення самого І. Франка як взірця національної ідейної, духовної, громадянської та суспільно-політичної досконалості української людини, як яскравої і національно самобутньої особистості, адже він глибоко й усебічно пережив і усвідомив шевченківські цінності як цінності загальнонаціональні, загальнозначущі. На їх підставах він активізував духовне, соціальне та суспільно-політичне життя різних верств та прошарків українського суспільства, їх духовну, соціальну та суспільно-політичну діяльність, спрямовував її на здобуття Україною свободи і незалежності. У такий спосіб І. Франко сформував справді національні основоположні підстави вітчизняного не лише шевченкознавства, вивчення творчості Т. Шевченка в середній та вищій школі, а й ідейного, духовного, соціального, суспільно-політичного та історичного поступування української нації, на що й має бути спрямованою уся увага, уся робота сучасних поколінь українців, щоб повернути й утвердити нашого національного пророка в їхньому повсякденному житті, в їхній повсякденній національній свідомості.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гринів О.* Українська націологія: XIX – початок XX століття. Історичні нариси / Олег Гринів. – Львів, 2005.
2. *Скельчик С.* Українофіли: світ ідей українських патріотів другої половини XIX століття / Сергій Скельчик. – К., 2010.
3. *Зайцев П.* Життя Тараса Шевченка / Павло Зайцев. – Нью-Йорк ; Париж ; Мюнхен, 1955.
4. Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. – К., 1990.
5. *Мельник Л.* Утвердження ідеї українського національного самовизначення (кінець XVIII – початок XX ст.). / Леонід Мельник. – Видання друге, доповнене – К., 2012.
6. Писання Трохима Зінківського / за ред. В.Чайченко. – Львів, 1896. – Кн. 2.
7. *Сабадуха В.* Українська національна ідея та концепція особистісного буття / Володимир Сабадуха. – Івано-Франківськ, 2012.
8. Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1982.
9. Тарас Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К., 1966.
10. *Шевченко Т.* Твори : у 5 т. / Тарас Шевченко. – К., 1970.
11. *Шлемкевич М.* Загублена українська людина / Микола Шлемкевич. – Нью-Йорк, 1954.

12. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К., 1976–1986.

*Стаття надійшла до редакції 23.12.2013*

*Прийнята до друку 31.03.2014*

## **IVAN FRANKO'S SHEVCHENKO STUDIES WITHIN THE CONTEXT OF NATIONAL SELF-COGNITION AND SELF-IDENTIFICATION OF THE UKRAINIANS**

**Oleksiy VERTIY**

*The Ivan Franko National University of L'viv, Institute of Franko Studies,  
1 Universytets'ka Str., L'viv 79000, Ukraine*

The article attempts at reading Ivan Franko's Shevchenko Studies through the prism of national self-cognition and self-identification of the Ukrainians. It indicates the significance of the scholar's legacy in the shaping of modern national awareness.

*Keywords:* idea, national, awareness, advancement, perfection, Ukrainian, man.

## **ШЕВЧЕНКОВЕДЕНИЕ ИВАНА ФРАНКО В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОПОЗНАНИЯ И САМОСОЗНАНИЯ УКРАИНЦЕВ**

**Олэксий ВЕРТИЙ**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,  
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Селано попытку прочитатъ шевченковедческие исследования Ивана Франко сквозь призму национального самосознания и самоопределения украинцев, указано на их значении в формировании национального сознания наших современников.

*Ключевые слова:* идея, национальный, сознание, прогресс, совершенство, украинский, человек.